

dr hab. Mariusz Kubiak, prof. uczelni,
Uniwersytet Przyrodniczo-Humanistyczny
w Siedlcach

Warszawa, 22. 12. 2022 r.

RECENZJA

rozprawy doktorskiej mgr. inż. Marcina MATCZAKA

na temat:

***ŚWIADOMOŚĆ MIĘDZYKULTUROWA W DZIAŁANIACH PODODDZIAŁÓW
WSPÓŁPRACY CYWILNO-WOJSKOWEJ NA PRZYKŁADZIE POLSKIEGO
KONTYNGENTU WOJSKOWEGO W ISLAMSKIEJ REPUBLICE AFGANISTANU***

Recenzji została poddana rozprawa doktorska Pana **mgr. inż. Marcina MATCZAKA** pt. *Świadomość międzykulturowa w działaniach pododdziałów współpracy cywilno-wojskowej na przykładzie Polskiego Kontyngentu Wojskowego w Islamskiej Republice Afganistanu*, przygotowana pod kierunkiem naukowym promotora **dr. hab. Marka LESZCZYŃSKIEGO, prof. UJK w Kielcach** oraz promotora pomocniczego **dr Anny ZAGÓRSKIEJ**. Recenzję opracowano na podstawie Uchwały Nr 34/2022 Rady Naukowej Instytutu Nauk o Bezpieczeństwie UJK w Kielcach, z dnia 30. 10. 2022 roku, na potrzeby postępowania o nadanie Autorowi dysertacji stopnia naukowego doktora, w dziedzinie nauk społecznych w dyscyplinie nauki o bezpieczeństwie.

Ocena metodologiczna

Recenzowana praca doktorska składa się z: wykazu skrótów, wstępu, dwóch rozdziałów merytorycznych, rozdziału metodologiczno-sprawozdawczego (założenia metodologiczne dysertacji, analizy przypadków) oraz rozdziału zawierającego wnioski i rekomendacje, a także: zakończenia, bibliografii, spisu map, spisu zdjęć oraz spisu kadrów z filmów.

We **wstępie** syntetycznie i jednocześnie ogólnie nakreślono sytuację problemową, szczególną uwagę zwracając na specyfikę realizowanych działań przeciw rebelianckich w Afganistanie, gdzie wyjątkowo istotną rolę odgrywa miejscowa ludność cywilna. Autor

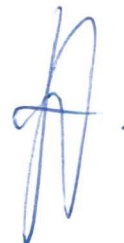
dostrzegł, że jej sytuacja i stosunek do walczących stron jest jednym z najważniejszych czynników prowadzenia wspomnianych działań. Nie można bowiem prowadzić operacji wojskowej w powyższych realiach „bez zwracania uwagi na sytuację polityczną, socjalną i ekonomiczną regionu działań”, a miało to miejsce niemal przez cały okres pobytu Polskiej Grupy Bojowej (s. 7). Dla Autora, będącego uczestnikiem tych działań, było to niezrozumiałe i jak sam stwierdza, wciąż zadawał sobie pytanie o przyczyny tego stanu rzeczy. Stąd też, sformułował dwa **ogólne cele badań**:

1. Czy brak zrozumienia czynników kulturowych w rejonie misji mógł wpłynąć w znaczący sposób na jej przebieg?
2. Czy błędy kulturowe w planowaniu i prowadzeniu działań oddziaływały jedynie na pododdział je realizujący, czy też w większym stopniu na całą operację?

Rozdział pierwszy, zatytułowany *Charakterystyka i przebieg procesu badawczego*, to rzeczowa, istotnościowa charakterystyka terenu badań: szczegółowa charakterystyka historyczna, geograficzna, demograficzna, etniczna i religijna społeczności afgańskich (s. 44-55), założeń badawczych (s. 55-63) oraz 19 analizowanych studiów przypadków opisanych na ponad stu stronach (s. 64-169), w których Doktorant, jako oficer CIMIC-u, brał bezpośredni udział. **Ta ostatnia, empiryczna część rozdziału, wraz z wynikającymi z niej wnioskami, w przekonaniu recenzenta stanowi najwartościowszy element, swoistą wartość dodaną dysertacji.**

Poprawnie sformułowano **przedmiot badań**, którym uczyniono „zjawiska i procesy zachodzące w wyniku konieczności prowadzenia działań zbrojnych w środowisku odmiennym kulturowo oraz związanym z tym kontaktem międzykulturowym pomiędzy żołnierzami SZ RP, a ludnością zamieszkującą terytorium Afganistanu”. Uściślając jego brzmienie, należałoby jednak, jak się wydaje, ograniczyć powyżej wskazaną ludność „zamieszkującą terytorium Afganistanu”, do ludności zamieszkującej dwie z 34 prowincji afgańskich - Paktikę i Ghazni. Takie postawienie sprawy sprowadziłoby przedmiot badań do właściwych mu ram demograficzno-geograficznych.

W dysertacji celnie wyprowadzono zarówno **cztery cele poznawcze** (teoretyczne), jak i **cel praktyczny** (pragmatyczny). Wynikają one bowiem zarówno z tytułu rozprawy, ale także z wcześniej sformułowanego przedmiotu badań.

Pewne wątpliwości budzi brzmienie **ogólnego (głównego) problemu badawczego**, który zyskał, jak to odczytuję, formułę następującego pytania: „Jak nieznane czynniki kulturowe wpływają na decyzje podejmowane przez personel SZ w rejonie operacji oraz jak przygotować taki personel do prowadzenia działań w środowisku obcym kulturowym?” (s.57). W tym przypadku chodzi o określenie „nieznane”. To niefortunnie w tym miejscu użyte określenie, jak sądzę, niezgodne z intencją i zamysłem Autora. W trakcie obrony proszę o wyjaśnienie tej kwestii i zaproponowanie innego przymiotnika, a może... w ogóle rezygnację z niego w tym pytaniu problemowym? Ponadto, proszę o wyjaśnienie, gdzie w tekście dysertacji znajduje się treść ogólnej (głównej) hipotezy badawczej i jak ona brzmi?

W sumie, adekwatnie do ogólnego problemu badawczego skonstruowano **cztery szczegółowe problemy badawcze**, w postaci poniższych pytań:

„1.Które czynniki kulturowe sprawiają największe problemy w prowadzeniu działań i jakie są konsekwencje zdarzeń powstałych w wyniku pomyłek kulturowych?

2.Jak działania wojska wpływają na specyfikę otaczającego środowiska kulturowego?

3.Jakie są generalne zasady prowadzenia działań w środowisku odmiennym kulturowo?

4.Jak wojsko, jako zhierarchizowana instytucja, może przygotować swój personel do prowadzenia tego typu działań oraz czy wyciągnęło wnioski z prowadzonej w Afganistanie operacji?” (s. 57).

Zgodnie z logiką kolejnych etapów konstrukcji metodologicznej badań, wygenerowano analogiczne do szczegółowych problemów badawczych, **szczególne hipotezy robocze**. Zastrzeżenie formułuję wobec treści trzeciej w kolejności hipotezy badawczej (s. 38-39). Trudno w niej bowiem wprost odnaleźć próbę merytorycznej odpowiedzi na pytanie zawarte w trzecim, analogicznym, szczegółowym problemie badawczym. Proszę Autora o odniesienie się do tej kwestii w trakcie obrony.

Dobrze się stało, że Doktorant w swej pracy za **podstawową metodę badawczą** uczynił **studium przypadku**, która to metoda pozwala na przeprowadzenie wartościowych, pogłębionych i miarodajnych badań jakościowych. Dodatkowo, uzasadniając jej zastosowanie podczas podjętych badań, przywołał możliwość zastosowania w trakcie jej wykorzystania następujących zasad: otwartości, komunikacji, naturalności oraz interpretacji. Mając

możliwość prowadzenia **obserwacji uczestniczącej**, Autor zaznaczył: „Obserwacja uczestnicząca, prowadzona przez oficera CIMIC zaznajomionego ze specyfiką i sytuacją lokalnej ludności, będzie w tym przypadku bardziej obiektywna niż żołnierza prowadzącego wyłącznie działania *stricte* bojowe” (s. 63).

Zasygnalizowane przypadki (*casusy*) to konglomerat różnorodnych zdarzeń wynikłych w trakcie zadań wykonywanych przez polskich żołnierzy w konkretnej rzeczywistości kulturowej (geograficznej, historycznej, religijnej, obyczajowo-zwyczajowej, ekonomicznej, społeczno-politycznej) Afganistanu, a konkretnie - przypisanego regionu działań. Identyfikując, opisując i analizując owe przypadki, Doktorant przyjął pewien określony, precyzyjny, i jak się okazało, konsekwentnie realizowany **algorytm poznawczy**. W jego skład wchodziły następujące elementy: miejsce, czas, opis zdarzenia, kontekst zdarzenia, reakcja i konsekwencje. W ten sposób realizowana procedura badawcza zastosowana wobec konkretnych studiów przypadków zapewniła, z jednej strony, niezbędny obiektywizm badań, a z drugiej, niepowtarzalne, a zatem i oryginalne oraz interesujące wyniki, będące nieocenioną skarbnicą doświadczeń wojskowych. Są one, m. in. doskonałą, w pełni wiarygodną bazą wiedzy dla żołnierzy wyjeżdżających w przyszłości na misje o podobnym charakterze.

Podczas opracowywania rozprawy korzystano z właściwie, wybiórczo dobranych pozycji z zakresu literatury przedmiotu oraz innych źródeł. Bibliografia liczy: 103 monografie, prace zbiorowe i opracowania; 39 artykułów i rozdziałów w pracach zbiorowych; 9 źródeł internetowych. Wiele z wykazanych pozycji to opracowania anglojęzyczne. Zdaniem recenzenta stanowi to zupełnie wystarczający zbiór bibliograficzny. Należy ponadto dodać, że praca jest bogato ilustrowana. Znajduje się w niej: 8 map, 87 zdjęć (!) oraz 4 kadry z filmów, które w znakomity sposób uzupełniają treści prowadzonych narracji i wywodów.

Podsumowując tę część recenzji jednoznacznie stwierdzam, że **warstwa metodologiczna ocenianej dysertacji doktorskiej spełnia wymagania** w zakresie znajomości i umiejętności wykorzystania przez Doktoranta warsztatu metodologicznego. Zastosowana metodologia badawcza **odpowiada zasadom** obowiązującym w rozprawach doktorskich z dziedziny nauk społecznych, w dyscyplinie nauki o bezpieczeństwie.

Ocena merytoryczna

Recenzowana praca doktorska to zwarte opracowanie naukowe. W jego skład wchodzi 188, a wraz z bibliografią i pozostałymi załącznikami – 204 strony. Warto zauważyć, że struktura dysertacji (jej układ i kolejność rozdziałów) charakteryzuje się spójnością, przejrzystością oraz logicznie uzasadnionym, przyczynowo-skutkowym układem badanej problematyki przedmiotowej. Dysertacja jest bowiem efektem wcześniej wypracowanych założeń i ustaleń metodologicznych. Tematyka tytułów rozdziałów i podrozdziałów wykazuje w zasadzie zgodność z zawartymi w nich treściami.

W **rozdziale pierwszym**, wprowadzającym w problematykę świadomości międzykulturowej, zatytułowanym *Świadomość międzykulturowa w operacjach przeciw rebelianckich* (s. 9-29), adekwatnie do jego tytułu opisano wcześniejsze doświadczenia wojskowe związane z rolą czynnika środowiska cywilnego w konfliktach zbrojnych, a w tym, operacji populacyjno-centrycznej. Scharakteryzowano ważną dla prowadzonych badań kwestię tzw. „militarnego zwrotu kulturowego” nadającego czołowe znaczenie świadomości międzykulturowej, będącej istotnym determinantem realizowanych (szeroko rozumianych) działań militarnych. Doktorant dostrzegł, że kwestia ta była w wielu przypadkach niedoceniana w działalności PKW w Afganistanie, jednak zmienić się to ma wraz z realizacją przez SZ RP programu badawczego „Nowe Urządzenie Polskie 2035”. Z dotychczasowych prac w jego ramach wynika bowiem, że „zwrócono uwagę na takie czynniki wewnątrzpaństwowe, jak: ekonomia, zmiany religijne i społeczne, demografia, zmiany środowiska naturalnego” (s. 21). W dalszych częściach rozdziału odnajdujemy interesujące rozważania na temat dotychczasowego funkcjonowania w armiach NATO ewolucjonistycznej teorii kultury oraz jej rewizji wraz z powstaniem własnych propozycji roli kultury w działaniach zbrojnych. Ponadto, opisano i przybliżono istotę koncepcji „świadomości międzykulturowej” w armiach NATO, choć tak naprawdę dotyczyło to jedynie armii USA...

W kolejnej części rozdziału znajdują się kwestie dotyczące charakterystyki i przebiegu działań w obszarze zorganizowanego w 2009 roku przez Połączone Dowództwo Sił Zbrojnych Stanów Zjednoczonych szóstego, wielonarodowego eksperymentu MNE6 (Multi-National-Experiment), w którym w sumie uczestniczyło 20 państw, w tym Polska. Autor słusznie wyraził swą krytyczną opinię wobec przyjętej przez stronę polską formuły jej uczestnictwa w powyższym projekcie: „Dość znamienne, w obliczu podejścia SZ RP do zagadnień wielokulturowości w działaniach operacyjnych jest fakt, że w wyniku ustaleń

międzyresortowych, koordynację przedsięwzięć związanych z realizacją eksperymentu powierzono ministerstwu Kultury i Dziedzictwa Narodowego. Była to sytuacja niezrozumiała, ponieważ narodowym koordynatorem ds. MNE6 był zastępca Szefa Zarządu Planowania Strategicznego – P5 (ZPS – P5). Może to świadczyć o braku zrozumienia przez SZ RP dla problematyki świadomości międzykulturowej w toku planowania i prowadzenia operacji poza granicami państwa” (s. 23). Rzeczywiście, kwestia ta wydaje się być zadziwiająca, tym bardziej, że w strukturach Ministerstwa Obrony Narodowej sprawnie i efektywnie funkcjonuje także Wojskowe Centrum Edukacji Obywatelskiej, cyklicznie realizujące kursy dla personelu sił zbrojnych, m. in. z tematyki szeroko rozumianej wielokulturowości, międzynarodowego prawa humanitarnego konfliktów zbrojnych, czy bezpieczeństwa kulturowego. Dysponuje ono zespołem czołowych, zarówno własnych, jak i zewnętrznych ekspertów praktyków/teoretyków z wymienionych obszarów.

Rozdział zamyka część, gdzie w odniesieniu do afgańskich, a nawet wietnamskich doświadczeń wojennych, dokonano przekonującego wyводу nt. „operacjonalizacji kultury”, jako kluczowego elementu prowadzenia operacji w środowisku wielokulturowym.

Rozdział drugi pt. *Pododdziały współpracy cywilno-wojskowej (CIMIC) w działaniach na terytorium Afganistanu* (s. 30-43), to najmniejszy objętościowo rozdział rozprawy. W jego pierwszej części naszkicowano genezę i ewolucję problematyki współpracy cywilno-wojskowej podczas działań zbrojnych, przede wszystkim w ramach armii NATO. Tak więc, treść podrozdziału 2.1. *Współpraca cywilno-wojskowa w SZ RP*, nie do końca zgodna jest z jego tytułem, ponieważ Doktorant niewiele miejsca poświęcił polskiem wysiłkom w tym obszarze. W dalszych częściach rozdziału Autor w rzeczowy, aczkolwiek niezmiernie syntetyczny sposób opisał ewolucję organizacji polskich pododdziałów CIMIC. Warto przytoczyć w tym miejscu kilka danych liczbowych, które chyba najlepiej oddają skalę udziału żołnierzy CIMIC w działaniach PKW w Afganistanie: „Należy więc przyjąć, że w okresie największego zaangażowania SZ RP w misję afgańską, gdzie liczebność kontyngentu wynosiła około 2,5 tys. żołnierzy, na ich rzecz działało 18 żołnierzy CIMIC, z czego 8 z nich było oficerami specjalistami wchodzącymi w skład TST” (s. 38). Rozdział zamykają podrozdziały poświęcone, w pierwszym przypadku, roli i zadaniom CIMIC w realizowanych działaniach, a w drugim, procesowi przygotowania personelu CIMIC do wykonywania zadań w ramach misji. Ich treści dotyczą nade wszystko pewnych zasad i norm wypracowanych w trakcie wcześniejszych działań militarnych, bądź też obowiązujących, zwykle resortowych uregulowań prawnych.

W rozdziale ostatnim, czwartym (s. 170-185), noszącym tytuł *Szkolenie i wsparcie uczestników misji w zakresie świadomości międzykulturowej – wnioski i rekomendacje* zawarto interpretację i podsumowanie uzyskanych wyników badań (z analizy poszczególnych studiów przypadków) oraz końcowe, wnikliwe wnioski autorskie. Doktorant w pogłębiony i wsparty bogatym materiałem badawczym sposób, dokonał przemyślanego, krytycznego opisu i interpretacji działalności polskich pododdziałów CIMIC w Afganistanie. Przekonywująco udowodnił, jak wielką rolę odgrywa kwestia świadomości międzykulturowej w relacjach z ludnością cywilną i jakie negatywne reperkusje dla przebiegu i rezultatów misji, może powodować nieporadność operacji sił koalicji oraz niewłaściwe kulturowo zachowanie żołnierzy. Skutkowało to bowiem, m. in., postrzeganiem z biegiem czasu przez lokalne społeczności polskich żołnierzy jako okupantów, a zatem i tendencją do rezygnacji wspierających ich dotychczas mieszkańców wsi przechodzących na stronę rebeliantów.

Krytycznie oceniono szkolenie kulturowe personelu PKW w Afganistanie. Doktorant wykazał jego 12 głównych bolączek i braków. Już na wstępie tej charakterystyki stwierdził, że „zagadnienie ‘świadomości międzykulturowej (CCA)’, pomimo wieloletniej obecności w SZ RP poza granicami kraju nie jest wciąż doceniane. Jest traktowane jako szkolenie o niskim priorytecie. Całkowicie pomija się doświadczenia w tym zakresie płynące od innych armii NATO, gdzie tematyka ta doczekała się pełnego uznania, gdzie tworzy się specjalne programy szkolenia, centra szkolenia kulturowego lub specjalne jednostki zajmujące się tym obszarem zadań” (s. 174). W związku z tak pozytywną w tym zakresie oceną innych armii sojuszniczych, proszę Doktoranta o podanie podczas obrony, kilku (2-3) przykładów sukcesów sojuszników odniesionych na misjach, a wynikających z ich należytego wyszkolenia kulturowego.

Z uznaniem należy odnieść się do wartości postulatów Autora w zakresie doskonalenia przygotowania personelu SZ RP do udziału w misjach poza granicami państwa w zakresie świadomości międzykulturowej. Przedstawił on bowiem w tym względzie bardzo szeroki, wręcz holistyczny wachlarz propozycji, odnoszący się nie tylko do żołnierzy, ale również całego społeczeństwa polskiego. Warto zaznaczyć, że Doktorant ma w tym obszarze określoną wiedzę, umiejętności i kompetencje eksperckie, wynikające nie tylko z doświadczeń praktycznych zdobytych podczas pobytu na misjach, ale także z racji wcześniejszego opracowania przez niego, jak to określa, normatyw programowych dla przedmiotu „kształcenie kulturowe”.

W **zakończeniu** dysertacji Autor podsumował uzyskane wyniki badań. Stwierdził, że osiągnął cel badań wykazując, iż szkolenie kulturowe jest istotnym czynnikiem wpływającym na prowadzenie działań zbrojnych w regionach odmiennych kulturowo, a założone wcześniej hipotezy zostały potwierdzone. Zarekomendował ponadto opracowanie i wdrożenie programu takiego szkolenia kulturowego, które byłoby ściśle powiązane ze szkoleniem w prowadzeniu działań stabilizacyjnych i przeciw rebelianckich, zapewniając przygotowanie żołnierzy do skutecznej realizacji tego rodzaju operacji.

Podsumowując tę część recenzji należy jasno stwierdzić, że przedstawione treści badań oraz ich wyniki zostały przedstawione w sposób zrozumiały, jasny i przejrzysty. Badania wzbogacano licznymi mapami, a zwłaszcza zdjęciami. Strona edytorska rozprawy nie budzi poważniejszych zastrzeżeń, choć czasami można mieć wrażenie, że autor sporządzał ją w pewnym pośpiechu....

Jednoznacznie oceniam, że **dysertacja prezentuje odpowiednią wartość merytoryczną**, a Doktorant wykazał się znaczną wiedzą, ale także konstruktywnym, uzasadnionym krytycyzmem w formułowaniu swoich opinii, ocen i wniosków, co nie jest zjawiskiem zbyt częstym w tego rodzaju pracach naukowych.

Wnioski końcowe

Stwierdzam, że recenzowana praca doktorska jest oryginalnym rozwiązaniem problemu naukowego oraz w pełni stanowi indywidualny dorobek Autora. Zaprezentowane wyniki badań dobrze świadczą o poziomie wiedzy metodologicznej oraz umiejętnościach Doktoranta w rozwiązywaniu konkretnych problemów naukowych. Uznaję, że dysertacja doktorska **mgr. inż. Marcina MATCZAKA nt. Świadomość międzykulturowa w działaniach pododdziałów współpracy cywilno-wojskowej na przykładzie Polskiego Kontyngentu Wojskowego w Islamskiej Republice Afganistanu**, **odpowiada wymogom ustawowym i wnoszę o jej dopuszczenie** do dalszych etapów w przewodzie doktorskim.

Mariusz Kubiak